

TAYANCH - HARAKATLANISH TIZIMIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALAR UCHUN INKLYUZIV TA'LIM STRATEGIYALARI VA ULARNI AMALGA OSHIRISH SHARTLARI

Shahrisabz davlat pedagogika instituti katta o'qituvchisi

Muxammadiyeva Sevara Bahodirovna

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalari

Hakimova Muslima

Bozorova Dilnura

Annotatsiya: Ushbu maqolada harakat-tayanch tizimida nuqsoni bor bolalar uchun inklyuziv ta'lim strategiyalari va ularni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan shart-sharoitlar tahlil qilinadi. Moslashtirilgan o'qitish metodlari, jismoniy muhit, pedagogik yondashuvlar hamda o'qituvchilarning tayyorgarlik darajasi alohida ehtiyojli bolalarning ta'lim jarayoniga to'liq jalb etilishida muhim omillar sifatida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada ta'lim muassasalaridagi mavjud imkoniyatlar, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari ham muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, harakat-tayanch tizimi nuqsonlari, alohida ehtiyojlar, pedagogik strategiyalar.

Tayanch-harakat a'zolaridagi nuqsonlar bolalarning jismoniy faolligini cheklaydi, harakatlanish, nutq, o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish va ba'zan ruhiy salomatlik bilan bog'liq muammolarni keltirib chiqaradi. Bunday bolalarni umumiy o'rta ta'lim tizimiga jalb qilish nafaqat ularning shaxsiy rivojlanishi, balki jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlik uchun ham muhimdir. Biroq, ularni umumta'lim muassasalariga qabul qilishda bir qator muhim shartlarga e'tibor qaratish lozim: binolar va inshootlarni moslashtirish, o'qituvchilarni maxsus tayyorlash, individual yondashuvga asoslangan metodikalar, psixologik va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimi va boshqalar. So'nggi yillarda O'zbekistonda inklyuziv ta'lim sohasida bir qator islohotlar amalga oshirilmoqda. 2020–2025-yillarda inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasiga asoslanib, tayanch-harakat a'zolarida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun zamonaviy pedagogik yondashuvlar va infratuzilma ob'ektlarini yaratish bo'yicha aniq choralar ko'rilmogda. Bu imkoniyati cheklangan bolalarga nafaqat ta'lim olish, balki jamiyatda o'z o'rnini topish imkoniyatini ham beradi. Ushbu maqolada tayanch-harakat tizimida nuqsoni bo'lgan bolalar inklyuziv ta'limi uchun zarur bo'lgan strategiyalar, pedagogik yondashuvlar, institutsional infratuzilma, o'qituvchi va ota-onalar hamkorligi, shuningdek, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari tahlil qilinadi. Maqsad — bunday bolalar uchun qulay va

samarali ta'lim muhitini yaratish va ularning jamiyatga to'liq integratsiyalashuviga hissa qo'shishdir.

Tayanch-harakat tizimida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'limni tashkil etish bir qarashda faqat maxsus jihozlangan muhitni yaratishdek tuyulishi mumkin. Aslida, bu keng qamrovli yondashuvni talab qiladigan murakkab, ko'p bosqichli va tizimli jarayondir. Bu bolalarning jismoniy imkoniyatlari cheklangan bo'lishi mumkin, ammo ularning ta'lim olish, rivojlanish va jamiyatda o'z o'rnini topishga to'la huquqi bor. Shuning uchun bunday o'quvchilar ta'limida individual yondashuv, moslashtirilgan dasturlar va maxsus pedagogik metodlar muhim rol o'ynaydi. Bola nafaqat maktabda, balki uyda, oilada va jamiyatda ham ta'limga moslashgan bo'lishi kerak. Ota-onalar o'z farzandlarining ehtiyojlarini to'g'ri tushunishlari va ularni ta'limda faol ishtirok etishga undashlari lozim. Shu bilan birga, sinfdoshlar va ularning ota-onalariga ham inklyuziv muhitning mohiyati haqida tushuntirishlar berilishi kerak — bu ijobiy ijtimoiy muhit shakllanishiga xizmat qiladi. Psixologik qo'llab-quvvatlash xizmatlarining mavjudligi ham muhim ahamiyatga ega. Bunday bolalar ko'pincha o'ziga ishonchsizlik, chetlanish hissi va hissiy muammolarni boshdan kechiradilar. Ularni psixologik jihatdan qo'llab-quvvatlash, o'ziga bo'lgan ishonchni mustahkamlash va tengdoshlari bilan to'g'ri munosabatlar o'rnatishga yordam berish inklyuziv ta'limdagi psixologlarning asosiy vazifasidir. Xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, inklyuziv maktablarda ta'lim oladigan imkoniyati cheklangan bolalar ijtimoiy moslashuvning ancha yuqori darajasiga ega bo'ladilar. Ular hayotga tayyor, mustaqil qaror qabul qila oladigan va jamiyatda o'z o'rnini topa oladigan shaxs sifatida shakllanadilar. Shuning uchun O'zbekistonda amaldagi qonunchilik, hukumat qarorlari va strategik dasturlar orqali inklyuziv ta'lim tizimini mustahkamlash choralari ko'rilmogda. Shunday qilib, tayanch-harakat tizimida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim nafaqat maktabga jalb qilish, balki faol ishtirok, to'liq moslashuv va ijtimoiy integratsiyani anglatadi. Bunga erishish uchun davlat, ta'lim tizimi, o'qituvchilar, oilalar va butun jamiyat hamjihatlikda va tizimli ravishda ishlashi kerak. Tug'ma anomaliyalari bo'lgan bolalarda ko'pincha bir nechta nuqsonlar birgalikda kuzatiladi. Ular murakkab nuqsonli bolalar toifasi deb ataladi. Bolalar serebral falaji (BSF) - bu markaziy nerv sistemasining kasalligi bo'lib, miyaning harakatni boshqaruvchi sohalari va harakat yo'llarining birlamchi shikastlanishi bilan namoyon bo'ladi. Serebral falajda miyaning harakat va nutq tizimlarining erta organik shikastlanishiga quyidagilar sabab bo'ladi:

Yuqumli kasalliklar, ayniqsa virusli infeksiyalar;

Homiladorlik davridagi zaharlanish va turli xil jarohatlar;

Surunkali kasalliklar;

Ona va homila qon guruhining yoki rezus-faktorining mos kelmasligi va boshqa sabablar. Masalan, tugʻruq vaqtida onadagi nuqsonlar natijasida yuzaga keladigan tugʻruq jarohatlari; homilaning oʻz oʻqi atrofida oʻralib qolishi, bu esa bolada kislorod yetishmasligiga (gipoksiya) va miya nerv hujayralarining shikastlanishiga olib keladi. Spastik diplegiya — bolalar serebral falajining bir turi boʻlib, har ikkala oyoqning spastik falaji bilan namoyon boʻladi. Spastik gemiplegiya — tananing oʻng yoki chap yarmining toʻliq falaj boʻlishi. Ikkilamchi gemiplegiya — koʻpincha gipertoniya, ateroskleroz, revmatizm va qandli diabetda miyaga qon quyilishi yoki miya qon tomirlarining bloklanishi natijasida yuzaga keladi.

Tayanch-harakat tizimida nuqsoni boʻlgan bolalar uchun inklyuziv taʼlim ularning ijtimoiy hayotda toʻliq ishtirok etishi, taʼlim orqali oʻz salohiyatini roʻyobga chiqarishi va mustaqil hayotga tayyorlanishi uchun muhim vositadir. Taʼlim nafaqat bilim berish jarayoni, balki shaxsni shakllantirish, ijtimoiylashtirish va maʼnaviy mustahkamlash vositasidir. Aynan inklyuziv taʼlim orqali imkoniyati cheklangan bolalar oʻz tengdoshlari bilan birga oʻqish, oʻzlarini jamiyatning aʼzosi sifatida his qilish va oʻz qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatiga ega boʻladi. Oila va ijtimoiy qoʻllab-quvvatlash ham inklyuziv taʼlim samaradorligiga katta taʼsir koʻrsatadi. Ota-onalarning farzandi imkoniyatlariga ishonishi, uni ragʻbatlantirishi va maktab bilan faol hamkorlik qilishi orqali bola oʻzini qadrli his qiladi. Shuningdek, jamiyatdagi stereotip va notoʻgʻri qarashlarni yoʻq qilish, boshqalar bilan teng munosabatda boʻlish madaniyatini shakllantirish inklyuziv muhitni rivojlantirishning muhim bosqichidir.

Xulosa oʻrnida shuni aytish mumkinki, tayanch-harakat tizimida nuqsoni boʻlgan bolalar uchun inklyuziv taʼlimni samarali amalga oshirish taʼlim tizimini insonparvarlik tamoyillari asosida yangilashni, moslashuvchan strategiyalarni ishlab chiqish va joriy etishni talab qiladi. Shu munosabat bilan, davlat siyosati, taʼlim muassasalari, oʻqituvchilar, oilalar va butun jamiyatning yagona tizimda va maqsadli ravishda ishlashi muhimdir. Shu tarzda tashkil etilgan inklyuziv taʼlim nafaqat imkoniyati cheklangan bolalarning hayot sifatini yaxshilaydi, balki jamiyatda inson huquqlariga hurmat, bagʻrikenglik va ijtimoiy barqarorlik uchun asos yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Axmedova Z. Inklyuziv taʼlim asoslari. Toshkent: "Oʻqituvchi" nashriyoti, 2021.
2. Xolboyeva M. Maxsus pedagogika va psixologiya asoslari. Samarqand: SamDU nashriyot uyi, 2020.

3. Raximova Z. Imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlash metodikasi. Toshkent: TDPU nashriyot uyi, 2019.
4. Alimova F. O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish strategiyasi. Ijtimoiy fanlar jurnali, 2022, № 1.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4860-sonli Qarori. 2020–2025-yillarda O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida. 13.10.2020.
6. Karimova N. Tayanch-harakat tizimida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarni ijtimoiylashtirish. Pedagogika jurnali, 2021, № 4.
7. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Maxsus ehtiyojli bolalar uchun o'quv-uslubiy qo'llanma. Toshkent, 2020.
8. Gulumova N. Ta'limda inklyuzivlik va imkoniyati cheklangan bolalarga yondashuv. Ta'lim va rivojlanish jurnali, 2021, № 2.